

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№110
(18995)

2017 чылдың
сентябрь 19
вторник

Хүннүн үнери — 06:09
Ажары — 18:37
Хүн дурту — 12:28

Садар өртээ хостуг 12+

жан? Каяа? Чүү?

ДУУН КОГАРАЛДЫ ЭГИДЕР

Россияның бойдус камга-
р албанының Тывада эр-
ли кыдат ООО «Лунсин»
панияже долгандыр турар
ээлге хора чедиргени
торгаал кылдыр 468750
төдөзери-биле негел-
чоруткан. Бо компанияның
Таштыгда ажилчиннар
тап турар сууржугаында
гаарлыг ниити чуртталга
ынының чоогунда болгаш
бинаттың болбаазыраткан
рудаларының артынчыла-
кадагалаар полигонунда
ен аар металлдар болгаш
иктиг бүдүмелдер черже
п, хөзүмнү хирлендирген.
таварылгада РФ-тиң Чер
екизиниң 42-ги чүүлүнге
азыштыр хажыдышкын
ткан.
түндө хоойлу-дүрүм хажы-
дыны бойдус камгалаар
шалдыг албанның Тывада
елиниң инспекторларының
езугаар чоруткан хыналда-
ның үзүндө илерзэн.

БӨГҮН ЗААРЫМЧАЛЫГ БОЛУҢАР

хүннерде одалга сезон-
чегелештир өртке удур
еглер эгелзэн. Өрттерниң
п турар кол чылдагааны
галга бажыңнарының печ-
рын селип-септеп тургаш,
удур дүрүмнерни сагыбайн
ры. Бо чылдагаан-биле
чылда республикага 73 өрт
вы болуп, ийи кижилер
ндан чарылган, ийи кижилер
зешкин алган.
у бажың ээлери тууйбу
ларны кылдырып тургаш,
ы селип-септеп-даа турган
де өртке удур хемчеглерни
ын сагындырып турар.

ДААРТА УДАВАС

ЫТТАНЫПТАР

п шериг округунуң Ты-
турар мото-адыгжы даг
дазының дайынчылары
ийи-узбек ийи таланың
өөредилгезиниң үзүндө
кистанда турар далай
линден 2169 метр бедикте
аши даанда быжыгланган
ечилерни чок кылып деп
ериг округунуң парлалга
ы дыңнаткан.
ылда 55 дугаарлыг мото-
ы даг бригаданың 150
чылары октябрь 3-тен 7
ринде Узбекистанның Фо-
лигонунга болур россий-
бек шериг өөөредилгезинге
ри-биле удавас айттанып-
Бо шериг өөөредилге поли-
а 2005 чылда терроризмге
ир дугаар российжи-узбек
өөредилгезин эрттирген.

Сентябрь 15-те Ба-
рыын-Хемчик кожууннуң
Ак сумузунга көдээ Куль-
тура бажыңын байырлыг
байдалда ажиткан. Рес-
публиканың Чазаның Тө-
левилел офизиниң «10 куль-
тура одаа» деп программа-
зынга дүүштүр туткан бирги
Культура бажыңына ол
хамааржыр.

Көдээ черге Культура бажыңы
— чүгле культура-чырыдышкын
ажылының эвес, а чоннуң хостуг
үзүн шын ажыглаарының төвү
болур ужурулуг. Ынчангаш бо чаа
Культура бажыңы суурнуң куль-
турлуг амыдыралының бүгү та-
лалыг сайзыралыңа чаа арынны
ажыткан. Байырлыг ажыдыш-
кыңа Тываның Баштыңы Ш. Ка-
ра-оол, ТР-ниң культура сайыды
А. Тамдын, кожуун чагыргазының
удуртулгазы, Төлээлекчилер
хуралының депутаттары база
Дөң-Терезин суурнуң чурттагы
чону киришкен.

Тываның Баштыңы Шолбан
Кара-оол ук байырлалга кир-
жип, тудугжуларның шалыпчы
ажылыңа улуг үнелелди берген:
«Чүгле суму биле кожууннуң
эвес, а Тываның культурлуг амы-
дыралында онзагай болуушкун-
нуг хүн-биле байыры чедирип
көрей: Эрткен чылын, база-ла
сентябрь 15-те фельшер-аку-
шер пунктузун ажыдып турга-
нывысты сактып тур боор силер.
Чаарттыңан Тываны тургусчур
дээш кызымак ажылыңарга
өөрүп четтирип тур мен, чаңгыс
чер-чурттугларым. Декабрь 31-ге
чедир чаа болгаш эде чаартып
туткан 10 клубту ажыгдалга ки-
рер ужурулуг бис.

Дөң-Терезиниң клувунуң ту-
дуунче 9 млн. ажыг рубльди ча-
рыгдан. Шалазындан эгелээш,
серизинге чедир, бүрүнү-биле
шупту тудуг ажылдарын кыл-
ган, чаа дериг-херекселдер,
эт-сеп-биле дерзэн. Тываның
суурларында кандыг тудуг чо-
руп турар-дыр, ол черлерден
оолдарны эвилелдеп алгаш,
ажылдап турар, холу тудунгур
чаңгыс чер-чурттуувус, Чадаана
оглу Даспак Владислав Лаа-
Караевич бо удаада силерниң
суурдан 15 оолду хаара туткаш,
клуб тудуунга ажылдаан. Эр хей-
лер оолдар, кызымак ажылыңар
дээш четтирдим. Тыва тудугжу-
лар кандыг-даа ажылды кылып

КАДЫ ТУРГУСЧУР БИС

шыдаарын күш-ажылыңар-биле
бадыткадыңар!»

Тыва кижиниң чараш чаңчы-
лы бар, чаа оран-саваже көжүп
кирген улуска холу куруг бар-
бас дээр. Бо удаада Тываның
Баштыңы Ш.Кара-оол Культу-

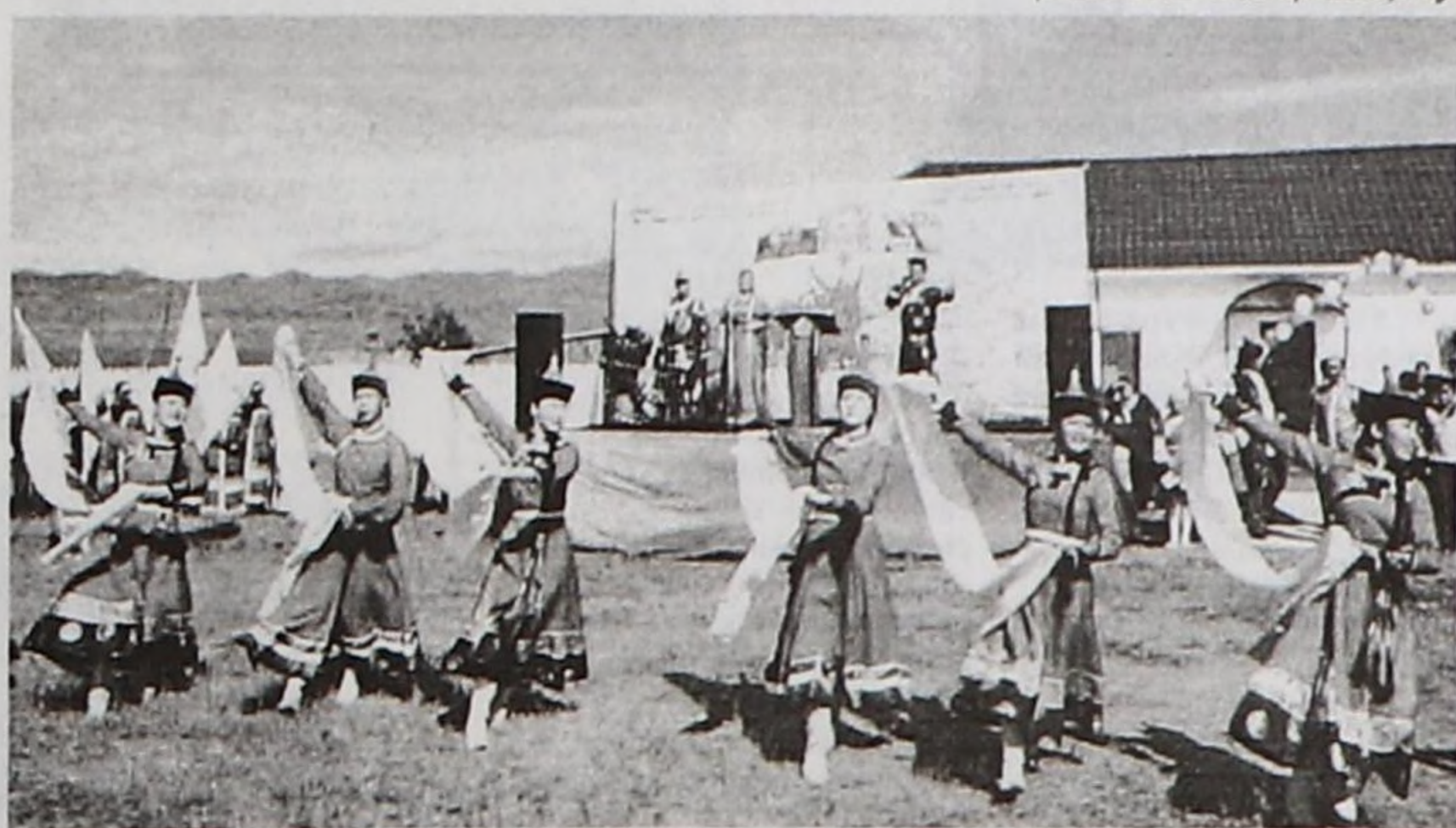
ра бажыңының директорунга
ажылыңа чугула херек ноутбук
биле диапроекторну белекке
сунган. Ол ышкаш тыва чоннуң
эрткен төөгүзүн утпайн, ону
аныяк-өскөнгө угаадып, өөөредип
чоруурунга көскү өөөредилге

материалы болур — тыва эки
турачыларның маадырлыг чо-
руунга тураскааткан номнарны
школа башкыларыңа дамчыткан.

Улуг ажылды эчизинге че-
дирип, ону доозарыңа суму
чагырыкчызының ролу улуг
болганын Тываның Баштыңы
демдеглээн. Ындыг болзажок
ам-даа кылыр ажылдар суурда
барын ол айыткан.

«Суму чагырыкчызы ажил-
дап шыдаарыңарны көргүстүңер,
эр хейлер. Ындыг болзажок кы-
лыр ажылдар ам-даа хөйүн көрүп
тур мен. Садиктиң кырын дуглап
көрүңер, чаъс-чайык үезинде иш-
тинче дамдылап-даа тур боор.
Эрткен чылын бо-ла үеде ужура-
жып тургаш, Акта ферманы катап
тургузаалыңар деп чугаалашты-
выс. Шимчээшкин ам-даа чогул.
Сушты, Ильинкада, Балгазында
фермалар ажылдап эгелей бер-
ди. Силерниң араңарда ажил-
ишчи, чүткүлдүг кижилер черпе
бар, сууруңар чонун чыгаш, ону
шиитпирлеп көрүңер. Суурун
хөгжүдүп, немелде ажилчин
олуттарны тургузар күзелдиг,
шынап-ла, ажилдап шыдаар
кижилерге дузаны кадарыңа
белен мен. Силерден чүгле
чүткүл, күзел херек. Кижилер
бодунуң кылып шыдаар хире
чүүлүн кылып, бүдүрүп, шим-
чээшкинде турар болзувусса,
чер-чурттувус сайзыраар, ажы-
төлүвүс-даа тодуг-догаа болур.

(Уланчызы 2-ги арында).

«ШЫН» — ТӨӨГҮЛҮГ СОЛУН

2017 чылдың арткан айларында «Шын» солунуң чагы-
дылгазы Тываның бүгү почта салбырларында бо хүннерде
чоруп турар.

Ынчангаш «Шынны» үзүндө чагыдып алырынче респуб-
ликаның ырак-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг
чонувусту, бижикчилеривисти, номчукчуларывысты кый-
гырдывыс!

2017 чылдың арткан айларында
чагыдылга чоруп тур

Индекс	1 айда	3 айда
11530 — хуу кижилерге	158,22	474,66
31730 — организацияларга	168,22	504,66

Хүндүлүг чонувус! «Шын» солунну
үзүндө чагыдып номчуңар!

КҮРҮНЕ ПРОГРАММАЗЫН БАДЫЛААН

Айыыл чок, эптиг, таарымчалыг болгаш экологтук арыг хоорай хүрээленин тургузар сорулга-биле, Тыва Республиканың Чазаа «2018-2022 чылдарда амгы шагның хоорай хүрээленин тургузары» деп күрүне программаны бадыйлаан.

Программаны күүсеткен түңнелинде 2022 чылга чедир эки чаагайжыттыг бажың чанының болгаш ниити ажылгалдың девискээрлериниң санын 60 хуу көвүдөдир, ол дээрже 336 бажың чанының девискээри болгаш 185 хөй-ниити чери. Төлевилелдерни боттандырганының дузазы-биле чаагайжыдылга ажылдарын чорудар.

Республиканың хөй квартиралыг бажыңнарлыг 10 муниципалдыг тургузуунда 374 бажың чанының девискээрлериниң 38-ин спортчу болгаш уруглар ойнаар шөлчүгөштер-биле дерзэн деп Тываның Тудуг болгаш чуртталга коммунал ажыл-агый яамызы дыңнаткан. Регионнуң муниципалитеттериниң 50 ажыг хуузуунуң кудумчуларында чырык чок. Оон аңгыда кудумчулар, шөлдер болгаш парктарга энергия камналгалыг технологияларны ажылгап, нелтередири чугула.

Программаның кол күүседикчизи Тываның Тудуг болгаш ЧКА яамызы болур. Оон киржикчилериниң даңзызынче муниципалитеттер, башкарыкчы компаниялар, чуртталга бажыңнарының ээлериниң эш-тежилгелери, оран-саваларның ээлери, сайгарлакчылар, хүлээникчи организациялар, хөй-ниити каттыжышкыннары кирип турар.

Күрүне программаның беш чылга санаан акшаландырышкынының ниити

хемчээли 378 миллион ажыг рубль. Хөй кезин федералдыг бюджеттен кириш-тирер, 10 хуузу республиканың болгаш муниципалдыг бюджеттерден алыр. Акшаландырышкынының хемчээлин Саң-хөө яамызы чыл санында тодарадыр.

Чаарттыг Аныяктар парыгының сентябрь 9-та ажыдышкыныга Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бажың чанының болгаш ниити ажылгалдың девискээрлериниң чаагайжыдылгазы ам-даа уламчылаар деп дыңнаткан. Аныяктар парыгы РФ-тиң Президентизи Владимир Путинниң даалгазы-биле эгелзэн «Таарымчалыг хоорай хүрээленин тургузары» деп чугула төлевилелдин кезии апарган.

«Чаңгыс демниг Россия» партиясының саналдаан төлевилелдин езугаар 7 муниципалитетке төлевилелди боттандыра-ры-биле Тыва 70 миллион ажыг рубльди камгалап шыдаан. Чүгле Кызыл хоорайда безин федералдыг программаже бажың чанының 8, ниити ажылгалдың 6 база бир хоорай парыгы кирген.

«2018-2022 чылдарда амгы шагның хоорай хүрээленин тургузары» деп күрүне программаны регион иштинге хүлээп алган болганда, 2017 чылдың декабрь 31-ге чедир муниципалитеттер боттарының программаларын бадыйлаар. Ыаап-ла күүседир негелдези – ажылдап кылган программаны хөй-ниитиниң сайгарылгазынче үндүрери.

КЫШКА 82 ХУУ БЕЛЕН

Одалга сезону сентябрь 15-те эгелзэн. Кызылда уруглар садтарында болгаш школаларда чылыгны берипкен деп мэрниң оралакчызы Александр Черноусов дыңнаткан. Моон мурнунда хүн төп одалга сис-

темазынга чаа өөредилге чери № 16 лицейни болгаш «Сылдысчыгаш» уруглар садын кошкан. 280 уруг турар уруглар сады биле 825 олуттуг школа – чаа чылыг хереглекчилери. Оон аңгыда бо чылын Кызылдың ЧЭТ-тиң (ТЭЦ) ажыл-дакчылары чылыг хандырылгазының системазынга чаа туттунган аалчылар бажыңын кожар талазы-биле технологтук ажылдарны кылган, оон ыңай олар «Спутник» девискээринде 120 квартиралыг ийи болгаш 32 квартиралыг үш чаа-чаа чуртталга бажыңнарын кожар деп турар.

Тываның одалга-энергетика комплекзиниң объектилери кышкы одалга сезонунга 82 хуу белен деп ТР-ниң Одалга болгаш энергетика яамызы дыңнаткан. Эң-не бедик көргүзүгнү «Кызылдың ЧЭТ» акционерлиг ниитилел көргүскен – 98 хуу, оон соонда «УК ТЭК 4» деп күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгези – 86 хуу, «Тываэнерго» АН – 83,4 хуу. Республиканың чылыг-энергия төптеринге болгаш одалга черлеринге хамааржыр 16 км чылыдылга четкилерин, 15 котелдарны септээн.

Найысылалдың мэриясының доктаалын езугаар сентябрь 14-те Кызыл хоорайга одалга сезону эгелзэн. Баштай хоорайның социал албан черлери – кадык камгалап, өөредилге болгаш культура албан черлеринде чылыгны берген. Сентябрь 21-ден эгелеп Кызыл хоорайның хөй квартиралыг бажыңнарын болгаш өске-даа оран-сава тудугларын чылыг хандырылгазынга кожар. Одалга сезону Хову-Аксынга сентябрь 18-те, Ак-Довурак болгаш Шагаан-Арыг хоорайларга база Чаа-Хөл суурга октябрь 2-де эгелзээр.

Эрткен чылын одалга сезонунда озал-ондактыг чоруктары, оон мурнунда чылдарга деңнээрже, 13 хуу кызырган. Ол чүүлге чогуур үеде профессионал

белеткел салдарлыг болган. дыңнатканы-биле, чыл санында ге программаларын чорудуп күүседир ужурлук ажылдарны чогуур негелделерден 2-3 ката турар. Кызыгаарлаашкыннар да хереглекчилериниң өрел холбашкан. Септелге ажыл акша-хөреңгини организаци орулгаларындан кириштирер. Тываның хереглекчилериниң чүдээш өрези 462 миллион рубль.

Дизельдиг электри станция ажылгаары-биле бо хүнне тонна кывар-чаар чүүл курбар. Тожунуң, Мөңгүн-Тайга, гаш Тере-Хөлдүн эң-не улуг дизел электри станцияларында кыс материалдарның чарыгдалыг системазын чаартып кылып тураттынган система оттулар чүүлүдальын болгаш кайы хире келге артканын 100 хуу хажыдышкы «онлайн» таварыштыр демдегилыг апаар. Ол чүүл тускайлаан акша-хөреңгизиниң чарыгдалыг контролдап хынаар.

Качык, Хүт, Тоора-Хем болгаш Хем суурларже 1190 кВт күштү чаа дизель-генераторну чедир тыбрь төнчүзүнге чедир Тоора 1 МВт күштүг чаа дизельди, а 30 кВт чаа дизель-генераторн лалче кириери планнаттыг түңнелинде хереглекчилериниң хандырылгазының бүзүрелдин биле бедидер, станцияның күжү тырар, ол чүүл чаа тудуг объект кожар арганы бээр.

Чедери берге кожууннарже дашты сөөртүрү уламчылавышаа тыбрь 15-тиң медээзи-биле, 9956, хөмүрнү чедирген, бо айнык төн чедир сөөртүп доозар.

«Чоннуң участок төлээзи»

МӨӨРЕЙ ЧОРУП ТУРАР

Тываның чурттакчы чону сентябрь 11-ден эгелеп полицияның шылгараңгай участок төлээзин тодарадыры-биле интернет четкизин таварыштыр ажык бадыйлаашкыга идепкейли-биле киржип турар.

Республиканың девискээринде ниитизи-биле 125 участок төлээлери хаара туттунуп, боттарының харыялап турары тус-тус девискээрлеринде корумчурум айтырып, чоннуң айыыл чок чоруун хандырып, оларга таварышкан берге үелерде баштайгы дузаны чедирип, дүнхүн дивейн албан-хүлээлгезин күүседип турарлар. Ол ышкаш кем-херек үүлгедиишкыннеринге, арагалаашкыга болгаш өске-даа чурум үрээшкыннеринге удур профилактиктиг ажылдарны чурттакчы чон ортузунга доктаамал чорудуп турарын билдирбис. Ынчангаш хамааты бүрүзү бодунуң чурттап турар чериниң аайы-биле участок төлээзиниң

ажыл-чорудулгазын үнелеп, үнүн берип, бадыйлаар эргелиг.

«Чоннуң участок төлээзи» мөөрейниң бирги чадазы сентябрь 20-ге чедир үргүлчүлзэрин сагындырып каалыңар. Аңаа республиканың 17 кожуунунуң эң-не төлептиг участок төлээлерин чоннуң бадыйлаашкыны-биле шилип алыр. Дараазында чаада төлептиглерниң аразындан төлептиг илереткен түңнелинде чоннуң бүзүрелин чаалап алган участок төлээзи федералдыг конкуруска Тываның мурнундан киржир.

Хүндүлүг чонувус! ТР-ниң ИХЯ-ның албан сайтызынче киргеш, ажыл-чорудулгазын үнелээниңер участок төлээзин сонгуп, оон чон дээш амыр-дыжын харам чокка берип чоруур чымыштыг ижин деткип, чылыг-чымчак сөстөрнү илередип болур аргалыг силер.

Белекмаа ХЕРТЕК, ИХЯ-ның парлалга албанының специалисти.

«10 культура одаа»

КАДЫ ТУРГУСЧУР БИС

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында). Тываның Чазаа ам-даа кызыдар, чүткүдөр бис. Бир звес бергелер тургустунуп келир болза, кады ажылдаар бис, кады эртер бис. Өгбелеривистиң арттырып бергени чер-чурттувусту бистер кады сайзырадып, хөгжүдөр ужурлук бис» — деп, Шолбан Валерьевич чугалаан.

Чаа Культура бажыңының директору Татьяна Алдын-ооловна

Ооржак өөрүшкүзүн үлешкен: «Тывада бо чылын туттунуп турар 10 клубтуң аразынче киргенивиске канчаар-даа аажок өөрүп тур бис. Дыка хөй чылдар дүргүзүндө тускай оран-сава-выс чок болгаш, суурнуң спорт залынга культура хемчеглерин эрттирип турдувус. Алдар-аттыг, хөгжүм-шии театрының артистерин чалаар дээривиске, болдунмайн турган чүве. Ам чаа

оран-сава-выска оюн-көр бараалгадыр кылдыр профессионал-даа, бот-тывы даа артистерни чалап ту Бистиң өргээвиске кел Оон ыңай, ажыл-ишчи эр жээ Дөң-Терезин суурнуң такчы чонунуң өмүнээзи Тываның Баштыңы Ш. оолга, Тываның Чазаа республиканың Культура зынгга өөрүп четтиргени илереттивис».

Культура ажылының чуну Сергей Монгуш: «төрүттүнген, школа доо 80 чылдарда суурнуң Культура бажыңыга уран чүүл уду чулап, директорлап ажы чораан кижилер мен. Бо байыда өөм ишти, Тываның алда артизи Юлиана Ондар-кады киржип чедип келди. Чаңгыс чер-чурттуглары өөрүшкүзүн үлөжип, ыры-рувусту бараалгадып бээр. Чаа оран-сава эки-дир. Ту жуларга, Тываның Чазаа чонум мурнундан өөрүшкү илереттим».

Культура бажыңының атынганга тураскааткан гелге-садылаашкыга суму ус-шеверлери кылган ажылырын, холу чемзиг херээжен кат-чимис, ногаадан белет продуктуларын, аш-чеминдегеп, сатканнар. А хөл-шыдыга ынактар Тываның Башты биле ойнаар аргалыг болган.

Тываның Баштыңы парлалга албан

Онзагай фестиваль

ТАРАА – АМЫДЫРАЛДЫҢ ДӨЗҮ

«Тандым турда, тандаш-ла мен, тараа турда, тодуг-ла мен» деп ырлажыр болгай. Ыры-шоорда кирген тараа тыва кижиниң амыдыралында бир улуг рольду ойнап турар. Тараадан кылган аш-чем, хлеб, тыва далганыыс чокта амыдыраары берге.

тузунда илеткелди кылганнар. Москвада Россияның күрүнениң гуманитарлыг университетинин Төвүттен аспирантызы Дайцзи Бамаонун видео-илеткели солун болган.

Конференция соонда шуулганның киржикчилери Чаа-Хөл кожуунче аътаныпкан. Чаа-Хөл кожуунну шилип алганы-даа анаа эвес — ол республикада улуг тараа ажил-агыйлыг кожууннарның бирээзи болгай. Ол хун кожуунга «Тараа дою» байырлалы база эртип тур-

Чиргениң лауреады Инга Болат-оол.

Эрткен чылдан тура Тараа байырлалын Тываның Национал музейи биле Тыва үндезин культура төвү организастап эгелээни онзагай. Бо үнүс ол байырлалды Тываның Национал музейи делегей чергениң бедик деңгелге эрттирген. Чаңыл езугаар чиңге-тарааны болбаазырадып, ажылгаары: илти үениң өскерлишкенинге аарыштыраары болгаш тараа чаңылдарының айтырыгы» деп шуулганга Улан-Удэ, Оренбург, Абакан, Иркутск орайлардан база Моолдан эртемденнер болгаш көдээ чыл-агыйның, чурт-шинчилел, экология, география, археология, этнография ырларының специалистери киришкен.

Шуулганның бирги хунүнде тем-практиктиг конференция-Национал музейиниң директору Чаадыр-оол Бичелдей ажит-тываларның төөгүзүндө, культуразында база амгы үеде тарааның ролунун дугайында аалааш, киржикчилерин тастырган. Эртем-практиктиг конференцияга Тываның, Бурятияның, Азияның, Оренбургтун база четтин эртемденнери илеткерни кылган. Биология эртемнериниң доктору Бимбаден Намзалов (Улан-Удэ) «XXI этниктиг езу-чаңылдар а культурулуг үнүс аймааның потугу янзызы», көдээ ажил-эртемнериниң доктору тор Красавин (Оренбург азындан) чиңге-тарааның этниктиг байлактарын ажыгы болгаш кадагалаарының айында илеткелди кылган. Адаан сурагылыг эртемденнер олай Дубровский, Мария сыл, Чургуй-оол Доржу тус-

кылырының көргүзүү болган. Мастер-класстар-биле чергелештир Тыва үндезин культура төвүнүн артистери солун оюн-көргүзүүн бараалгаткан. Мастер-класска аалчылар, эртемденнер дээш шупту киришкен.

Түннелинде улуг тараа шөлүндө тиккен ийи өгге киржикчилер, аалчылар чыылгаш, чиңге-тараадан кылган чемнерниң дээжизин амзап, аштанып-чемненгенер. Чаңгыс чиңге-тараадан янзы-бүрү чемни (конфет, печенье, рулет дээш өске-даа) кылыптарын көргөш, аалчылар магадап ханмааннар.

Дараазында хун Национал музейиниң шөлүнгө «Тараа дою» байырлал эгелээн. Музейниң баарында хей-ле майгыннарлыг садыг-баартактарда аш-чем, эм оъттар, суй белектер, аргаан-даараан кылыглар, эң-не хей чүүл — тараадан кылган аш-чемнерни делгээн. Чыылган чон делгээн ажилдарны тудуп, суйбап, амзап, сонуургаан чүүлүн садып ап турдулар.

Садыг баартактар аразында эң-не онзагай көстүр, национал идик-хептиг улус — Хакас Республиканың «Хуртуяк тас» музей-заповеднигиниң төлээлери. Ук музейиниң эртем ажилдакчызы Леонид Горбатовтун удуртулгазы-биле 9 кижиле шуулганга киржи келген. Татьяна Топова баштаан хакас аалчылар национал ырызын ырлаш-

Хакасиядан аалчылар.

музейиниң ажилдакчылары коллегалары-биле дыка найыралдыг, бот-боттары-высты үргүлчү деткижи чоруур бис. Биске эрткен «Талган дою» байырлалы-выска Тывадан коллегалары-выска база кээп киришкен» — деп, Леонид Васильевич чугаалады.

Моол аалчы Жавгарал Буд кызыл-дустан кылган эм шынарлыг продукциязын: «Кызыл-дустун кижиге эм шынары хей. Ол боостая, ижин-баар, карак аарыгларына дузалыг, кижиниң организмден, дамырларындан шактар үндүрер» — деп таныштырды.

Чөөн-Хемчиктин Бажы-Алаактын, Иймениң делгелгезинде тарааны эгезинден эгелээш канчаар аштап-арыг-лаары — тараа хоорары, ак-тараа челбири, акдүгү, каразын адырганы дээш шуптузун ында көргүскен. Олар эрткен чылын бобайырлалга киришкеш, 3-кү черге төлөптиг болганнар. Бо удаа Валентина Деспилдеевна Ховалыг тараа хоорарының мастер-класзын көргүскен. Хоочун кырган-авай тонунун эдээн берзенипкеш, эрес, кашпагайы-биле тарааны соктап, деспиге челбип турарын кижиге көргөш, магадап ханмас. Ооң аныяндан, харындаа бичиизинден кылып чораан ажылы деп чүүл оон көскү.

Соктаан, хоорган чиңге-тараа, чочак, хевек, көк-хевек тараа шупту ында бар. Мастер-класстар үезинде хоорган тарааның чаагай чыды ол кезек девискээрге айызап, думчукка кээп, кижиниң чем чиксээн хөөнүн чайгаар-ла оттуруптар.

Кандыг-даа байырлал танцы-сам, ыры-шоор чокка эртпес. «Тыва» ансамблиниң хөөмей-сыгыды, «Саян» ансамблиниң танцы-самы чыылган чоннун сонуургалын хаара туткан. Кызылдың № 9 гимназиязының башкызы Светлана Чоодуева Шулуу-Маадырның өөреникчилери кожамыктап, үлегер домактар, дүрген чугааларыдып турда, кезээ-ле оолдар болду.

Кайгамчык, чараш байырлалды шаңнал-макталдар-биле түңнээн. Көдээ ажил-агый ады-

рынга хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тываның Көдээ ажил-агыйның эртем-шинчилел институтунун эртем ажилдакчызы Лилия Тангытовна Монгушту, Улуг-Хемниң Ийи-Талдан Мира Монгушевна Болат-оолду, Национал аш-чем болбаазырадыр төптүн төлээзи Ульяна Кечековна Монгушту, Чаа-Хөл кожуунун Кызыл-Дагдан Азията Каадыр-ооловна Ламбаны ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының хундүлөл бижики-тери-биле шаңнаан. Ол ышкаш «Хөгжүмчү» деп хоочуннарның чогаадыкчы бөлүүнге, Кызылдың № 9 гимназиязының өөреникчилериниң «Чечен-мерген» фольклор ансамблинге өөрүп четтиришкени бижики-терин тывыскаан. Чечен-мергенчилерге «Сылдысчыгаш» солуннун 2017-2018 чылдарда үш айның болгаш чартык чылдың чагыдылганын база шаңнаан.

«Тараа дою» фестивалдың киржикчилерин үш номинацияга шаңнаан. «Чер ажил-агый чедишкенинниң делгелгези» деп номинацияга 3-кү чергеге Моолдун «Собисо» компаниязының чиңгине директору Баатыр Давааням, 2-гизин Хакас Республиканың «Хуртуяк Тас» музей-заповеднигиниң төлээлери, бирги чергениң лауреадынга Национал аш-чем болбаазырадыр төптүн төлээзи Ульяна Монгуш төлөптиг болган.

«Тараа турда тодуг-ла мен» деп номинацияның үшкү чергениң лауреаттарына Чадаана хоорайның Культура ордузунун төлээлери, 2-гизинге «Хуртуяк Тас» музей-заповеднигиниң, бирги чергениң Улуг-Хемниң Ийи-Талдан Инга Болат-оол төлөптиг болган.

Чиңге тараа кылырынга эң-не эки мастер-классты Улуг-Хемниң Ийи-Талдан Болат-оолдарның өг-бүлөзи кымнардан-даа дээр көргүскен. Олар эрткен чылын база бирги чергениң лауреаттары болган.

Ийи хун үргүлчүлээн шуулганы тыва чоннун тараа культуразын ажаал өстүрүп, чемге ажылгап чорааш, чаагай чаңылдарын эгидип алыры-биле чоннун хей-адын көдүрүп, сагынгыр-тывынгыр ажил-херектерже углап, тараа культураны чемге ажылгап чораанын, ооң иштинде кызыл-тасты, арбайны, чиңге-тарааны хооруп, соктап, дээрбездээш, соктаан тыва далганын бүдүрүп кылып, тараадан янзы-бүрү аш-чемни кылып дээш өске-даа чаагай чаңылдарны суртаалдаар, нептередир, сайзырадыр сорулга-биле эрттирген.

Алдынай СОЯН.

Арслан АРАКЧААНЫҢ тырттырган чурктары.

Валентина Ховалыг мастер-класс үезинде.

ган. Кожуунун администрациязы биле Булуң-Терек суурнун чурттакчылары аалчыларын чылыг-чымчак уткуп-хүлээп алган. Байырлалдың эң-не кол кезээ — чиңге-тараадан аш-чем

пышаан, чиңге-тараа хооруп турарын көөрге, дыка чаптанчыг, тывалардан улуг ылгал чок болду. «Тывага кажан-даа келирге, хундүктелдиг уткуп-хүлээп алыр чон. Тываның национал

Октябрь 5 – Истеп тывар албанның хүнү

КИЖИ ДЕП АТКА
ТӨЛЕПТИГ

Полицияның полковниги Өлзей Монгуш оперативтиг ажыл үзүндө.

1918 чылдың октябрь 5-те РСФСР-ниң Иштики херектер талазы-биле улус комиссариатының «Кеземче херектерин истеп тывар эргелелди организаастаарының дугайында» деп айтышкыны үнген. РСФСР-ниң милиция шугунга Кеземче херектерин истеп тывар эргелелди тургузуп, ук хүннү эргелелди профессионал байырпалының хүнү кылдыр демдегеп эгелзэн.

Бөгүнгү мээң маадырым – полицияның полковниги, ИХЯ-ның Кеземче херектерин истеп тывар эргелелиниң начальнигиниң оралакчысы Өлзей Александрович Монгуш. Ооң ийи экинде чайнаан үш-үш улуг сылдыстары шилип алган мергежилнге чүрээниң ханызындан бердингенин херечилеп турар.

Виктория биле Өлзей Монгуштар.

1990 чылдарның төнчүзүндө, 2000 чылдарның эгезинде этилдиг спирт саарылгазы кидин түлүк турар үеде, «адрес» деп адаарывыс бажыңнарда чажыт сайгарлыкчыларның чезезин торгап, оларның суг холааш, садып турган шынары багай кылымал арагаларын тонна-тонназы-биле чезени хавырбаан дээр. Шагдаа ажилдакчылары хавырбан спиртти кыжын-даа шанакка сөөртүп эк-кеп, хыналдаже дужаап турган.

«Адрестерге» арага-дарыны элбээ-биле чажырып садып турганындан, кижилер кедергей арагалаашкына алзып, республикага, ооң иштинде Кызыл хоорайга неделя санында, эвээш дизе-ле, дөрт-беш өлүрүүшкүн демдеглеттинип турганы коргунчуг. Өлүрткен кижилерниң мөчүлөрүн адыргаш, чажырып кааптарга, истекчилер оон-моон тып ап турган таварылгалар бар. Бир кезек үелерде чаа божан чаш төлүн хөй-ниитиниң арыг-ланар черлеринге, бок төгөр контейнер-

лерге-даа октаптар доң баарлыг иелер турганын кижилер кайгаар чүве боор» – деп, Өлзей Александрович чугаалаарга, эъткежим чымырткайнып, сагыш-сеткилим карагылап олурду. Мындыг криминалдыг байдалдардан ам бо хүнде чүгээртеп келзивииссе-даа, оор херектер чавырлыр аргажок дүвүрелди оттурбушаан, хевээр деп ол демдегледди.

«Оорнуң оруу муңгаш» деп ада-өгбелеривис мерген-не сөглзэн. Хөй-хөй оор херектерни истеп, оорлар-биле ажилдап чоруур полковник Өлзей Монгуш оларның амыдырал-чуртталгазын, салым-чолун үр үеде хайгаарал, сайгарып көрүп келген болгаш оор кижилер чогуу кымыл деп чүвени эки билер. Оор кижилер дег кээргээр сеткил билбес дайзын чок дээрзинге ооң истээни хөй-хөй херектер бадыткаан. Чаш бызаалыг инектиң эмииниң сүдү саамчааш, төктүп турда-ла, ону соккаш, мөң ээдин бузуп турда, истелге албанының ажилдакчылары оларны бүзээлеп келгеш, тудуп ап турган таварылгалар эңдерик. Ол үеде өлүг инектиң эмииниң сүдү төктүп чытканын көргөш, кижиниң баары ажыл саргып келир...

Хып дээн чалыы назынында эрге-хоойлу адырынга ажилдап чедип келгениндан бээр бо үениң иштинде бо чүүлдүң маадыры чеже-чеже дерзии херек үүлгедиишкннерин изии-биле илередин тыпканын салаа базып санаары берге. Өлзей Александровичиниң база ооң кады ажилдап чоруур эш-өөрүнүн шудургу ажил-ижиниң ачызында чеже-чеже кем-херек үүлгедикчилери хоойлу-дүрүмүнүн ялазын көрүп, үүлгеткен херээ дээш кеземчени эртип чоруурун кижилер санап четпес.

Дилеп тывар ажилды чорудуп турган үелерде чамдык таварылгаларда кыдыындан манавааны болуушкуннардаа болгулай бээр дээрзин сонуурган көрээлинер.

«Оон бээр 13-даа чыл эрте берген боор. Элзэн каш оперативтиг ажилдакчылар кемниг херекке каразыттырып турар кижини тудуп алгаш, кел чорааш, Кара-Хаак – Кызыл кежиинде дош адаанче кирген автобуска таваржы берген бис. Улуг, бичии кижилерниң дуза дилзэн үннери, чаштарның кыпсынчыг ыы-сызындан тура дүжүп, дузалаары-биле шудургу хөдөлип эгеледивис. Айыыл-халапка таварышканнарның доозазын камгалап четтигиптер боор бис деп, боттарывыска дыка-ла идегеп турган бис. 20 ажыг кижини хем эриниче уштуп турувуста, дигрелген халап идегеливисти өжүрүп, улгады берген эр кижилер биле элээди

оолдун амы-тынын камгалап четтикпейн барганывысты амдыгаа дээр хомудуп чугаалажыр-дыр бис» – деп, Өлзей Александрович хөрек-чүрээнде шыгжаттыг аарышкыны чажырбады.

Ындазында черле ажы-төл дээш ада чүрээ ыстап чоруур полковниктиң хөй-аэдын, сорук-күжүн чүглендирип чоруур чаптанчыг кыстарының, оолдарының хүлүмзүрүү долган хоода чуруу ачазының ажилдаар өрээлин каастап турар. Мындыг чымыштыг, дүн-хүн дивес ажилга бараан болуп чоруур ада кижиге өг-бүлениң деткимчези аажок күштүг дээрзин ол демдегледди. «Ажыл-иш аажок аар-даа болза, өг-бүледен келген билдинмес күш кандыг-даа бергелерни чиик кылдыр хуулдуруптар эчис күштүг» – деп, полковник ада чоргаарал-биле чугаалады.

База бир онзагай чүүл, Өлзей Александровичиниң өөнүн ишти Виктория Александровна Монгуш Кеземче херзэн эдип чазаар күрүне албанының муниципалдар аразында «Улуг-Хем» салбырының кеземче херзэн күүседир инспекциязының удуртукчузу, иштиги албанның подполковниги. Офицер өг-бүлө беш ажы-төлдүг, дөрт чаптанчыг уйнуктарлыг.

Өлзей Александрович хөйгө хүндүткелдиг удуртукчу. Ооң улус-чон-биле эпиги-чөптүг чугаалажып билири, удурткан коллективинде, истекчилер аразындаа эл-найралды тудуп чорууру, ажык болгаш бөдүүн биче сеткилди кижилер деп бидик атка ооң төлөптийниң херечизи. Ооң бадыткалы кылдыр полковниктиң дугайында үнелиг чылыг-чымчак сөстөрни кады ажилдап чоруур эш-өөрүндө-даа, таныыр-билир кижилеринден-даа дыңнап болур.

Курсант чылдарында.

Кем-херек үүлгедиишкннерин изии-биле истеп тывары – оперативтиг төлээлерниң ажылында база кол чүүл. Мындыг ховар болгаш берге мергежилге ажилдап шыдаары – кижиниң салым-чаянны, изиг чүткүлдүү-дүр. Кандыг-даа ажилга ажилдай берген аныяк кижиге дуржулгалыг ажилдакчының үлегер-чижээ чугула болбастың аргазы чок. Амгы үеде ук килдистиң хүндүлүг хоочуннары Валерий Николаевич Конгарга, Владимир Сергеевич Кунгаага, Михаил Георгиевич Кузнецовка, Игорь Геннадьевич Нанеташ-вилге болгаш өскелерге-даа дамчыткан арга-дуржулгалы дээш полковник оларга мөгөйп чоруур.

Чоннуң айыыл чок чоруу дээш, кижилерниң амыр-тайбың чуртталгазы дээш дүн-хүн дивейн ажилдап чоруур оперативтиг төлээлерге хөрек каастаан орден-медалы шаңнал-макталдарның бедии эвес, а кижилерге дуза катканы оларга эң-не бидик сүлдө дээрзин демдеглзэйн. Кыштың чыккылама соогунда-даа, чайның изиг халыынында-даа дүннер-хүннер дивейн, үүлгедикчилер-биле амыр-дыш чок тулчуп чоруур, сыныш чок оперативтиг төлээлерге кел чыдар профессионал байырпалы-биле ак орукту йөрзөп каалыңар!

Белекмаа ХЕРТЕК, ИХЯ-ның парлалга албанының специализи.

Кадык болуңар!

ЭРТЕ ЭМНЕТКЕ
ДЭЭРЕ

Алена Москва хоорайның ш деп санаттынар институттар бирээинче өөренип кирип алгач, дент чуртталга кичээлдерден концерттер, ынакшыл, эш-өөр, ужуражылгалар-биле долган, о Бир эвес үргүлчү шагыраар, ш чоруу эвес болза... Эртен туруп чыдып бээр, чүнү-даа кылыр чалгаараар апарган. Эмчиге хынадыр дугайында бодап о жынга безин кирбзэн.

Алена 20 харлапкан. Дөрткү курст каш, Кызылга чанып келгеш, дыш чайлаан. Москваже дедир аътаныр де ол эмчи шинчилгезин эртип алыр участок эмчизинге четкен. Флюороп шинчилгезин эрткеш, харызын алыр чеде бээр, фтизиатр эмчиже чорут. Эмчи Аленаның фамилиязын ыла айтыргаш: «Аа, ам-на чедип келдин даан» – дээр, кайгап калган. «Ий иштинде каяа чидип чордуңар?» – эмчи аныяк кысты чемелзэн. Ооң а рап турарын эскерип кааш, эмчи чыл бурунгаар ооң туберкулезтан бергенин тайылбырлаан. Чүге үе дыңнатпаанын айтырарга, эмчи телеф турганын чугаалаан. Алена ам-на с келген, авазы поликлиникадан дол дыштанылганының үзүндө эмчиге к деп турганын чугаалап турган болгай. фон дамчыштыр келген дыңнады о ооң сеткилинге сезиг оттурбайн, уттуң калган. ФГ-шинчилгени эрткеш, хары даа албайн чоруй барганын база са орган...

Алена академиктиг шөлзэ ал эмчиниң бүгү негелдезин хажыды чокка күүседип, аарыг-биле демисежи рипкен. Оон бээр 10 хире чыл эрткен. А өөредилгезин дооскаш, Тывазынга ажы берген. Ам ооң кадыына кандыг-даа ай чок, эки чурттап чоруур.

Туберкулезтан аарый бергенин харлыг Вика база шуут бүзүрөвзэн. Ада ону Москвада төп туберкулез институт чедирип, шинчиткен-даа. Олар туберку тан чүгле наркоманнар, арагалаар бол амыдыралы чедимче чок кижилер аар деп санап турганнар. Викиның ада-иеси тары бизнестиг, бай-шыдалдыг, уруу дээ чүзүн-даа харамнанмас улус болган.

Тываның эмчилериниң салган д гнозун Москвага бадыткаан соонда эмнээшкнни эрткен. Бо хүн Вика кадык, ажы-төлдүг, өг-бүлелиг эки чурт чоруур. Ооң аарыының дугайында өг-б кымга-даа ыттаваан. Ол дугайында ч эң-не чок кижилеринден аңгыда кым билбес. Ынчан хөрзэнге дегдирген соо сулараан организмге туберкулез өө берген болган. Бодунуң шагыраар чор үр болгаш узун кыш эрткеннге сылд турар деп бодап-ла, витаминнер ижи-руп турганының түңнелинде аарыг өө бергени ол.

Медицина эртемнериниң кандидаты Матракинниң тайылбыры:

– Бүгү делегейниң кадыкшыл органи циязының дыңнады езугаар алыр бөмбүрзекте чурттакчыларның үштүн кезии туберкулез палочкаларының эдип чилери болуп турар. Россияның чуртта чонунуң 70-99 хуузуңуң организмни Кохтуң палочкалары сиңиккен. Ындыг болза туберкулезтун инфекциязы кижин организмни суларап, иммунитетди баксыр эгелзэн үеде аарыгже шилчип, өөскү Иммуноцити быжыг кижилерге аарыг алыспас болгаш организмде бактерия аарыгже шилчивзэн кижилерге аарыг тарта ыңдыг-даа болза туберкулезтан кым-а аарый берип болур.

Туберкулез – кижиниң амы-тынын айыылды тургузуп турар социал аары. О өй-шаанда эмнетпес болза, аарыг кижин амы-тынынга чедирип болур. Ынчанга эртежи тодараткаш, эмнеп эгелзери чүрү Ынчан аарыгның когун үзе эмнеп каат болур. Аарыг 18-44 харга чедир аныяк аразында эң нептерегей болуп турар. Ынчанга ФГ-шинчилгени чылда бир эрттери күзэнчиг.

Чечена БУЛЫТОВ, Кызыл хоорай.

«Шынның» аалчызы

ХҮНДҮЛҮГ ХАМААТЫ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Кызыл хоорайның 103 чылын демдегеп турда, философия эртемнеринин кандидаты, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы, Тываның гуманитарлыг болгаш тускай шинчилелдер институтунун эртем ажилдакчызы Монгуш Сендажиевич Байыр-оолга «Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы» деп атты, Хүндүлүг хамаатының шынзылгасын хоорай хүнүнүн байырлалының үзүндө байырлыг байдалга тывыскан.

Монгуш Сендажиевич эртемден болурундан аңгыда, хоочун журналист болганда, бо бедик атты тывысканы журналистерге база өөрүшкү болганы чугаажок. Ынчангаш «Шын» солунун чогаадыкчы ажилдакчылары Монгуш Сендажиевичини редакцияже чалап, оң-биле ужурашкан. Чай чок эртем ажилын кылып

Редакцияга ужуражылга.

Шаңнал ёзулалының үзүндө (мурнунда Байыр-оол Монгуш).

чорза-даа хоочун журналист болгаш эртемден республиканың эң улуг солунунун идеккейлиг бижикчизи, ооң арыннарынга Тываның төөгүзүнүн дугайында чүүлдерин удаа-дараа парладып турар.

«Шынның» аныяк журналистери намдар төөгүзүн сонугарга, Монгуш Сендажиевич ону төөгүп ора, дараазында элдептиг чүүлдү хөктүгүзүнүп чоруурун ол демдеглээн. ооң авазының, бодунун база дуңмазының төртүтүнгөн хүннери, оларның документилерин езугаар шупту чаңгыс хүн – октябрь 17-де.

Буян-Бадырғы ноян болгаш Салчак Тока дугайында эртем ажилдарын кан-

чаар чорудуп турганын, Тывага пол-репрессияларның чылдагаанна дугайында шинчилел ажилын кандалдарда эгелээнин эртемден со ажилдакчыларынга чугаалап бергечак Тока Тожуга төртүтүнгөн, ооң ба-фамилиязы Кол дээрзин чугаа аныяк журналист Эрес Кол ону со-дыңнаан.

Монгуш Сендажиевич бодунун листеп ажилдап чораанының дуга солун сактышкынны кылып, «Шы ажилдакчыларынга чогаадыкчы киннерни күззэн.

Бистин

Тываның найысылалы Кызыл хоорай сөөлгү чылдарда элзэн чараш аян-шинчилиг апарганын маңаа өске черлерден келген аалчылар-даа, ооң бодунун чурттакчылары-даа демдегеп турар. Тыва биле Россияның чаңгыс демнежилгезинин 100 чылынга белеткел үзүндө хоорайның төп девискээрин, Улуг-Хемниң эриин чаагайжыды кылган. Эң ылаңгыя «Хааннар аңнаашкыны» деп скульптура комплекси Тываның бир онзагай национал ылгавыр демдээ апарган.

Хоорай бүрүзү улам сайзыраарын, ооң омур-хевири чараш, чурттакчыларынга ажилдаары болгаш чурттаары, дыштаныры таарымчалыг болзун дээш, ооң чингине планын ажилдап кылып, үениң хөгжүлдээнин аайы-биле ескерилгеннерни аңаа кирип турар. Найысылалдың чурттакчылары оларның хоорайы кандыг янзылыг хөгжүүрүн кезээде билип алыксап чорааннар. Кызылдың архитекторлары ооң чингине планнарын ажилдап кылып, хоорай келир үеде кандыг бооп болурун макеттерге, чуруктарга көргүзүп, тайылбырлап-даа турганнар. Каш-даа чингине планнар чогаадып кылганын хоорайның хоочун чурттакчылары билер. Ол чингине планнар совет үенин-дир. Сөөлгү 20-25 чылдарда тудуг технологиялары аажок сайзыраан, хоорайларны тударынче, оларның девискээрин чаагайжыдарынче көрүш дыка ескерилген. Бо бүгү-биле холбаштыр Кызылдың архитекторлары найысылалды келир үеде кандыг омур-хевирлиг хоорай кылдыр көрүп турарыл?

Кызыл хоорайның мэриязынга-даа, Кызыл хоорайның Төлээлекчилер ху-

Найысылал Кызылывыс

КЕЛИР ҮЕНИҢ ХООРАЙЫ

ралынга-даа хоорайның девискээрин сайзырадырының концепциязын чугаалажып көрүп турган. Ол концепция езугаар Кызыл келир үеде кандыг хоорай бооп болурул?

Найысылалдың амгы төп кеззэн колдуунда хоорайның чурттакчыларының чурттаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг зона кылдыр тудар деп планнаан. Аңаа дыштанылгасесерликтери, спорт шөлдери, культура черлери дээш чоннун дыштанырынга таарымчалыг объектилерни тудар. «Кызыл хоорайның төп кеззэ» деп чуртталга районун тударының төлөвилелин безин ажилдап кылган. Бо районнуң кызыгаары соңгу талада Красноармейская кудумчузу, чөөн талада Тыва эки турачылар кудумчузу, мурнуу талада Доңмас-Суг хемчигеш, чөөн талада Салчак Тока кудумчу. Амгы үеде хоорайның бо кеззэнде эрткен чүс чылдың ортаа үзүндө туткан хей хуу бажыңнар бар. Ол бажыңнарны бузуп, элдерин хей каат чаа бажыңнарже көжүрери үениң айтыры деп эрге-чагырга санап турар. Бо районга эвээш болгаш хей каат чуртталга бажыңнарын, школаларны болгаш бичи уруглар садтарын, кыры аяк болгаш дуглагыг спорт залдарын, культура одагларын колдады тудар.

Найысылалдың мурнуу-чөөн талазынга чаа микрорайон тыптып кээр. Ону М-54 авто-оруктун «Каа-Хем» хөмүр-даш уургайынче баар орук чоогунга тудар. Ооң төлөвилелин эскизин

«Тывахамаатытөлөвилел» ААН ажилдап кылган.

Чоннун «Шанхай» деп адай бергени, телевидение төвүнүн чоогунда чаңгыс болгаш ийи каат бажыңнарның орнунга «Шанхай» микрорайонну тудар. Ооң төлөвилелин эскизин база бадылаан. Бо микрорайоннун чурттакчыларын чаа бажыңнарже көжүрүп, эрги бажыңнарны бузуп эгелей берген болганда, бо районнун ниити хевир чурукта көргүскени ышкаш апарып болур.

«Шанхай» микрорайоннун девискээринге хамааржыр хей каат 4 бажыңны Островская кудумчузунда шагда-ла тудуп каан.

Кызылдың девискээрин хөгжүдеринин концепциязы езугаар Улуг-Хемниң оң талакы эриинде хос черлерге тудугну сайзырадыр көрдүнгөн. Кызылдың эрги тууйбу заводунун дой-довурак ап турган черинге Тыва Республиканың Шериг комиссариатының комплекзин тудар, ол девискээрни бүрүнү-биле ногаанчыдар.

Кызыл – Кара-Хаак аразында оруктун мурнуу талазында микрорайоннун төлөвилелин ажилдап кылган. Ында 55 дугаар мотоадыгы даг бригаданың объектилеринин тудуун «Россия Федерациязының Камгалам яамызының капитал тудуг чагыкчызының эргелели» Федералдыг казна бүдүрүлгези чорудуп турар. Бо микрорайонга 640 квартиралыг 8 чуртталга бажыңнарын, 100 олуттуг уруглар садын, 200 олуттуг школаны дээш өске-даа тудугларны кылыр. Шериг кеззэниң бо черде турумчуй бергени-биле бо микрорайонга ужу-дузазы улуг, ол чоок-кавының девискээринин сайзыраарынга идиглиг боор деп санап турар. Чижээлээрге, шериг хоорайның 10 мВт күчүлүг подстанциязы хамааты объекттерни база электри энергиязы-биле хандырып болур.

Улуг-Хемниң оң талазынга 110 гектар черге 15 муң чурттакчылыг 2-4 каат бажыңнарлыг микрорайонну, делгелгемарка комплекзин, республиканың информация-өөредилге төвүн, аалчылар бажыңын, банкыларны дээш өске-даа объектилерни тударын база сайгарып көрүп турар.

Кызылдың Улуг-Хемниң оң талазында девискээринге хей чурттакчылыг микрорайонну тудары-биле хоорайның төп кеззэ-биле аргыжарынга эптиг арганы тургузарын чайгаар негей бээр, ынчангаш чадаг

«Сүбедей» спорт комплекзинин чоогунда тудуп турар хүрээни төлөвилели.

«Спутник» микрорайонда чаа школа-лицей.

кижилер Улуг-Хемни кежер көвүрү Чүлдүм кудумчузунун эгезинге тудар төлөвилекчилер саналдап турар.

Чингине планның концепциязын боогаар хоорайны 6 районга чарган: Т. мурнуу-барыын, барыын, мурнуу-чөөн, соңгу районнар. Оларның чамдызынга кандыг тудугларны тудар деп турарын үстүндө бижидивис. Чингине план кирген объектилерниң чамдызын тудуу каапканын азы тудуп турарын бөгүн көрүп болур бис.

Найысылалдың чингине планның концепциязын сайгарып көрүп тура, ооң черинин агаар бойдузунун байдалын төөгү болгаш культура тураскаалдары болгаш бойдузун үнелиг чүүлдерин камгалаарын база кичээнгейге алган.

Чингине планның концепциязын эң-не кол негелдези хоорайның чурттакчыларының чурттаарынга, ажилдарына, дыштанырынга таарымчалыг болгаш айып чок байдалды тургузуп болган.

Шаңгыр-оол МОНГУШ
«Шынның» тускай корреспондент

«Шанхай» микрорайоннун төлөвилели (Лопсанчап биле Калинин кудумчуларның белдир).

Алдын-оол ОНДАР, чогаалчы

КАДЫ КЫРААН
ОЮНУМ

(Барымдаалыг чугаа)

Республика чемпиону Долаан Салчак-биле.

Уланчызы. Эгези №№108,
109 «Шында»).

Чанымда бичии оол олурган. Оон ол кижиге көрүп турарымга, чурукта көргөним чемпион Борис Спасскийге кондомей апарган. Чапсарда биле чугаалажырымга шыгашкан болган. Лекция доостурга, элчиге ону эдиртип эккелгеш, хайындырып берип тургаш, аныяк гроссмейстер Борис Спасский-биле шыдыраалап ойногон мен. Мени ийи каттап уткан, каттап деп баарымга, ыяап-ла болур арганы тып алыр. Удаваанда Б.Спасский университеттин мехмат факультетин каапкаш, делегей маршалазынга киржир дээш, чоруйган.

Чоруурда, ол мээң-биле уурашкан, мээң ойнаарым дээр дээрзин мактаан. Университетке ооң-биле таныжып, хей шыдыраа оюннарын чананым менээ уттундурбас деп арткан. Олчаан Борис Спасский-биле ужурашпайн барган мен. Хеймер-оол Оланов Ондар Чадаананың бир аар шолозын менгун мейнчиди, Ленинградтын күрүнө университетинин механиктиг-математика факультетин чедишкени дооскаш, Кызылдың башкы институтунга башкылайган турган. Ол 1963 болгаш 4 чылдарда Тыва АССР-ниң дыраага чемпиону, а 1971-да тыва националдыг улус-тан бир дугаар шыдыраа-мастерге кандидат деп аттып алган.

Хеймер-оол Олановичиниң дыг сактышкыны бар: Москва хоорайга мен Москваның университетинге аспирантура өөренип турумда, Борис Спасский делегейниң бирги дээш шыдыраага чемпион болган баштайгы матч берген чүве.

Мен Москваның Эстрада театрына Борис дээш сагым болуп чеде берген мен. Ынчаккассдан билеттер дооза алган болду. Кассадан хонанзыг үнүп оорарымга, мениң штур Спасский боду бо кел Спасский гроссмейстер-биле илележип, кусакташкан, мениң сорулгамны илереттим. Арам, мында чажыт эжик бар ийин» — дээш, чоруптарга, оон соонда кылаштап чогаш, ол мени аңаа чедире бер Спасский эжиктеп боду эрте, сураг барган. Бо берге ол мени кайыын сактыр, кан деп бодаан мен. Анаа

турар эвес мен, вахтершага үрле шыныткан мен. «Спасский биле мен Ленинградтын күрүнө университетинге кады өөренип чораан бис, ам чаа-ла маңаа кады келдивис, кириптиңер» — дээримге, ол бүзүрөвес болган. Матч эгелээринге чедир беш минут арткан болду. А мен-даа эжик аксында туруп-ла тур мен. Бир көөрүмге, Борис бо менче маңнап олур, холун менче имнеп айтпышаан...

Ол хүн Спасский Петросянга удур агы-биле француз камгалалды ойнаанын көрүп ор мен. Борис ол салыгны кайгамчыктыг стилге удуп алган. Ынчаарда бирги матчга уткаш, Спасский шыдыраага он дугаар делегей чемпиону болганы ол. Мен эжим дээш сагыш-сеткилимниң ханызындан өөрүп турган мен.

«Мен ол оюнга бичимдене ынак кижиге мен. Шыдыраа «аарындан» ам менден чүгүдээ адырып шыдава. Мен ону каяа-даа күзөл хандыр ойнап чоруур мен. Ынчалза-даа бодунуң аажы-чаңыңны өскерттип шыдава сен. Улгады бергенде суг, бодун тогдунуп, база нервилер чокка ойнап шыдава сен. Маргылдааларга ойнап тура, уттурупкаш, сагыш аарыыр, багай удуур апаар. Бичимден эгелээш амга чедир амыдыралымда шыдыраага ала-чайгаар шураар болгаш сыйбаң-далаш чорук мени хинчектеп чоруур. Авам болгаш ачамның чаяп каан геннеримден уттуучал апарганым база хинчек болган. Мен эрткен амыдыралымның шыгалдалыг базымнарынга, салым-чолумга шыдырааның кезээде эки салдарны ужу-дузасындан билген мен. Берге, идегелимни шуут ышкынган үелерде чүгле шыдыраа чаңгыс эвес мени камгалап турган» — дээр кижиге.

Оон бир шыдыраалап олурвуста, база мону чугаалаар болду: «Бир кезээ Ленинград университетинин улуг залына Ленинград хоорайның шыдыраага чемпиону гроссмейстер Марк Тайманов-биле ужуражылга кылгаш, оон шыдыраага студентилер-биле чааскаан ойнаан. Ужуражылга төнери билек, шыдыраам өрүп алгаш, аңаа удур ойнаар дээш, олуруп алдым. Залда бежен ажыг студентилер ооң-биле ойнап эгеледи. Мээң чанымга ол оожум кылаштап келгеш, менээ удур бирги көштү кылгаш, чоруй барды. Мен оон баштайгы көжүн көөрүмге, Каро-Канның эге көжүн эгеледи эвес-пе. Оон бешки көжүн бодап ора, төптө оолду шын эвес көшкенин

халдаар күштү белеткээш, камгаланып тургаш, ону уткан мен. Менээ өөрүшкүлүг болбайн аан! Ол дугайында солуннарга хейнү бижээн. Тыва Республиканың «Шын» солунунга база».

Мен бодум эштеримниң чедишкенин соруу кирип, сеткилимден чоргаланып турган мен. Ынчанмайн канчаар, өөренирде чаңгыс партага кожа олуруп, школы дооскуже шыдырааны кады ойнап чораан эживис кымга-даа уттундурбас болур ужурулуг. А өске эштерим Куштаараң Ондар, Чапай Тумат суглар Кызылдың башкы институтунче кирип алган, Тыва Республиканың бирги чери азы чемпиону дээш шыдыраа маргылдааларына ойнап турган. Ынчан ойнап турган шыдыраачыларның аразындан олар багай эвес түннелдерни көргүскен. Шак ындыг шыдыраачылар төрүн суурунга-даа, өске-даа черлерге баарга, улуг, бичии кижилер оларның-биле шыдырааны ойнаксаар. Айтырып, бижип санаар чүве болза, олар та чеже кижилер-биле ойнап, шыдыраа культуразын таныштырган чүве.

Бистиң аравыстан Ооржак Чылбаа Хелзеевич башкылап, кожуун даргалап база Кызыл хоорайга келгеш, бойдус камгалалының сайыдынга ажилдап чораан. Ооң ажилдаан чылдарын санаар болза, век чартындан ашкан. Ынчалза-даа ажилдап чораан черлеринге шыдыраа ойнаарын кагбайн, ооң кадыкшылга экизин суртаалдап, чай аразында, дыштанып тургаш, шырак шыдыраачыларны билип алгаш, оларның-биле ойнап чораан. Ол чеден хар ажып, пенсиялап алгаш, Кызылга болган шыдыраа маргылдааларына чедишкенин ойнаанын өөрү билер.

Мен өөрүм-биле деңге Кызылга башкы институтун доозуп алгаш, Барыын-Хемчиктин Аянгагы, Сүт-Хөлдүн Хөр-Тайга, Чөөн-Хемчиктин Ийме болгаш Кызыл хоорайның тос дугаар гимназиязынга башкылап, өөредилге эргелекчилеп база директорлап ажилдап чордум. Баштай көдээ суурларга чеде кезиримге, ында улуг, бичии кижилер аразында шыдыраалаар кижилер эвээш турган. Мен өөреникчилеримни шыдыраа ойнаарына сонургадып, оларга бөлгүм эрттирип эгелээн мен. Олар сонургал-биле ойнап өөренип чүве. Чөөн-Хемчиктин Ийме школазынга шыдыраа ойнаарына өөреникчилерим шырак өөредип алдым. Оон кожуун школарының аразында болган маргылдаага тиилээш, Тыва Республика төвү Кызылга болур, школачыларның бирги чери дээш команда аайы-биле шыдыраа маргылдаазынга киришкен бис. Өөреникчилерим үш чыл улаштыр ийи дугаар чери ап, шаңнадып келди. Бирги черни шыдыраага Николай Шишигинниң өөреникчилери доктаамал алыр боор чораан. Ооң ужурундан боор, ам улгады-даа берген болза, мээң өөреникчилерим боттарының адын сыкпайн, шыдырааны ойнап турар. Оларга Сергей Куулар, Сергей Түлүш, Уран-оол Ондар, Кара-кыс Долгар, Гагина Ондар, Аяс Салчак дээш оон-даа өскелер хамааржыр.

Ынчаарда улуг улуска чылда бир каттап кожууннарга шыдыраа маргылдаазын эрттирип, чемпионнары илередип турган. Мен ол үеде Сүт-Хөл болгаш Чөөн-Хемчик кожууннарын чемпион болган мен. Ынчан школарга башкылап ажилдап турдум.

(Уланчылыг).

Тываның Чогаалчылар эвилелиниң 75 оюнга

УТТУНДУРБАС ҮЕЛЕР

Чогаалчылар Эвилелиниң Тывага тургусканындан бээр 75 чыл болган оюнга хамаарыштыр «Шын» солунда ажыткан тускай рубрикага, тыва чогаалдың болгаш тыва дылдың сайзыралына үлүг-хуузу кирип чораан улуг өгбө, акыларывыс дугайында бодап ора, оларның бирээзи, чоннуң улуг чогаалчызы Кызыл-Эник Кыргысович Кудажы дугайында сактып, бижидим.

Аныяк чалыы тургаш, бир-ле дугаар Кызыл-Эник Кыргысовичиниң «Ыржым булуң» деп тоожуун номчааш, кончуг улуг сонургалды ап, ындыг чогаалчы бар дээрзин бодумга ажыткан мен. Удаваанда ооң өске-даа тоожуларын, «Ыржым булуңун» уланчызы «Ыракта булут» дээн ышкаш чогаалдарын «Тараа» деп публицистиг тоожуун номчудум.

Студент чылдарымда театр-ның дээди училищезинге өөренип тургаш, улуг чогаалчывыстың «Ыржым булуң», «Тараа» деп чогаалдарындан үзүндүлери шиижидип ойнап турдус.

Улуг чогаалчының «Уйгу чок Улуг-Хем» деп ному үнүп кээрге, ону номчааш, сонургалывыс улам күштөлип, ооң дараазында үнер номнарын дыка манап турдус.

Институтту доозуп тура, мен бодумнуң мергежилем аайы-биле шии чогаалын сонургап, «Ак-көк согун», «Эп келишкын», «Бодарал», «Төмнүн дайын», «Бышпаан хан» деп шиилерим бижип алган турдум. Дээди сургуулду доозуптарымга, ол-ла чылын мени шериге келдирти берген. Дээди эртемниг оолдар бир чыл шериг эртип турган. А ол чылын камгалал сайыды маршал Устиновтуң чаа дужаалы келген. Шериг кафедра чок дээди өөредилге черлерин дооскан оолдарны шериге бир чыл эвес, а бир чыл чартык хуусаада келдиртип деп. Шеригни бир чыл эрттирген соонда чартык чыл өөренип кылдыр тускай чыыш эрттиргеш, «лейтенант» эрге бээр. 1978 чылда ыраккы Чөөн чүкке баштай Хабаровск хоорайның чоогунга өөредилге кезээнге, оон Приморьениң Лесозаводск хоорайга шериг эрттирдим. 1969 чылдың февраль 2-де кыдаттарның кызыгаар үрөп, Даман чартык ортулукче халдап турган черден ырак эвес черге турдум. Мен аңаа турумда ол болуушкунуң 10 чыл ою таважы берген. Ындыг-даа болза чаяан бооп олар бисче халдаваан, а Вьетнамче чыдаларын углапкаш, аштырган болбастар ийикпе.

Шериге госпиталга чыткан, шии бижип алган мен. «730 дүннер, хүннер» деп ол шиимни адап алгаш, шеригден келгеш, Чогаалчылар эвилелиниң ынчангы даргазы Кызыл-Эник Кыргысович Кудажыга эккеп турдум. Идегелим улуг ынак чогаалчым деткир боор деп ыяк идеген турган мен.

Ол мени ээлдек-эвилең хүлээп алгаш, шиимни номчуур мен дээш, ап алды. Бир ай ажыг үе эрткенде чогаалчыма чеде бээримге, кижим ону номчуур хамаанчок, чидир шыгжап алган болган. «Бичии мана, номчуптарымга кел» — дээн.

Чогаалчым номчуп каапкаш, мени чула шүгүмчүлээн. «Сен антисоветчик кижиге сен. Бо контр шиидир. Хамааты дайынынга, Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиилеп чораан маадырлыг Кызыл Шеригни, Совет Армияны бактап турар кижиге сен. Окта болбаан кижиге сен» — дээш, дедир эгидип берген. Аңаа мен

улуг хомуавадым. Чүге дизе ол идеологтуг кижизидилгеге чаңгыга берген удуртукчу кижиниң көрүжү ындыг турган чадава.

Ам канчаар, шии алгаш, ооң соонда чүнү-даа биживээн мен. Соксаар-дыр, мооң соонда ши биживес мен деп бодап алдым.

Улуг чогаалчывыс Кыргысович кайыын чазар, ооң оозу шын боор. Госпиталга чыткан, шериг дугайында бо шиимни орус эрлерге чугаалаарымга: сээң ооңу цензура эрттирбес-дир ийин дээнин база сактып келдим. 1938 чыл турган болза ылап-ла антисоветчи дээш бооладып каар турган боор мен. Шииниң кол утказы чаа шериге келген оолдар-биле «кырган» шериглер аразында чөрүлдээни көргүзүп бижээн.

Ол шиини оон дөмей-ле 1982 чылда Кызылга эрткен аныяк драматургтарның семинарына Москвадан келген критиктер «эки ши» деп үнелелди берген соонда, театрга салыр кылдыр сүмелээн. Шиимни эде-хере тырткан, аныяк режиссер Алексей Ооржак багай эвес тургускан. Аныяк-өскенге ол кончуг солун ши болган чүве.

Кызыл-Эник Кыргысович-биле эп-найыралывыс ооң-биле кызыгаарлаттынмаан. Ынчан ол театрга аныяк драматургтарны чыып, Чалым-Хая аттыг ши-жилер бөлгүмүн ажыдып, ону удуртуп турган. Аңаа киржип турган чогаалчылар В.Серен-оол, Ч.Куулар, Е.Танова, К.Сагды, О.Хөвөңмей, А.Шоюн, Ш.Суван, мен суглар чүве.

К-Э. Кудажының театрда баштайгы тургускан шиизи Тывага чаңгылап турган. Ооң соонда ол «Дунзаа» деп шиини бижиди, сөөлүндө «Дирде Макдо» деп комедияны бижээн.

Амыдыралының сөөлгү чылдарында К-Э. Кудажы бойдус камгалалына хамаарыштыр хей чогаалды, номнары парлаткан. Бис, аныяк оолдар, улуг чогаалчыдан дыка хей эки чүүлдерни өөренип ап турдус.

Мен культура яамызының сайыды, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының социал политика талазы-биле ора-лакчызы тургаш, Кызыл-Эник Кыргысовичиниң хей-хей аргасүмелерин ап, кады ажилдап чордувус. Күрүнө Думазының соңгулдарына киржи бээримге, ол эки туразы-биле менээ дузалажып, мээң бүзүреттирген кижим бооп ажилдап, Тываның хей-хей суурларын кезип, мени суртаалдап чорду. Бо хүннерге чедир аңаа мөгөйип, ооң номчукчу бооп, хей чүүлдерни билип ап чор мен.

75 чылдаан юбилей үезинде ооң бистиң аравыста чок бооп турары кончуг хомуданчыг-дыр. Ол ылап-ла делегейде билдингир чоннуң ынак чогаалчызы дизимзе, чазыг болбас боор.

Чылгычы ОНДАР
Россия Федерациязының,
культуразының,
Тыва Республиканың уран
чүүлүнүн алдарлыг ажилдак-
чызы, журналист, драматург.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

ЧАЛАП ТУР БИС

**Хүндүлүг чонувус, республиканың
буян сеткилдиг чурттакчылары!**

Силерни Тываның эң-не баштайгы ужудукчузу Кидиспей Дагбаевич Чоодунун чырык адын мөңгөжидип, аңаа тураскаал тудуп, тургузар талазы-биле ачы-буян марафонунга идепкейлиг киржип, бичии-даа бол үлүг-хуунарны кириштирип келиринче чаладывыс. **Ачы-буян марафону 2017 чылдың сентябрь 23-те 14.00 шакта «Буян-Бадырғы» аалчылар бажыңының конференц залына болуп эртер.**

Оргкомитеттин даргазы А.Б. Кара-оол.

ЧАРЛАЛ

2014 чылдың июль 21-де № 242-ФХ Федералдыг хоорай күш киргени-биле, РФ-тин хамаатыларының хууда медээ кирген МЕДЭЭЛЕР БААЗАЗЫНЫҢ турар черинин дугайын мелде медээлерни бээринин эргежок чугулазының дугайына Роскомхайгааралдың Енисей эргелели бүгү-ле күрүнө муниципалдыг органнарда, юридиктиг черлерге болгаш сайгарлыкчыларга дыңнадып тур. Немелде медээлер ки хууда медээлер операторларын РФ-тин Административтиг эрге-лу хажыдышкыннарының дугайында кодекизинин 19.4 болгаш чүүлдерин езугаар харысалгага онаар.

Медээлерни дараазында адреске кириер: Кызыл хоорай, Дудумчузу, бажың 156, каб. 201. Медээлер долдурарының элениг хевири Роскомхайгааралдың Енисей эргелелинин 24.rkп сайтының «билдиришкыннеринин электроннуг хевирлери» ке-кирген. **Харылзажыр телефону:** 8(39422) 2-10-20, 2-02-99.

ИВАН ЯРЫГИН АТТЫГ СПОРТ КОМПЛЕКИЗИНДЕ

бичии оолдар, уругларны өөредир-биле тыва хүреш, сумо бөлүүнүгө хүлээп ап турар.

Бир айда өртээ 2500 рубль.

Болур хүннери: понедельник, среда, пятница.

Эртенги үеде 9.00 шактан 10.00 шакка чедер.

Дүштеки үеде 15.00 шактан 16.00 шакка чедер.

База чиигелде кылдыр 8 катап бассейнге халас эштер.

Тренер-башкы: Баткар Баасан Андреевич.

— Тыва Республиканың Начын мөгези, сумога спорт мастери, оолдар аразында Европа чемпиону, сумога бичии оолдар аразында Делегей чергелиг чемпион, аныяктар аразында 3 дакпыр Наадым чемпиону.

Харылзажыр телефону: 2-16-16.

Ол ышкаш бичии оолдар, уругларны бассейн-ге эштип өөредир бөлүкчө база хүлээп ап турар.

Бир айда өртээ 2400 рубль (12 катап баар).

Кичээл шактары:

9.00-10.00 — 11 хардан өрү.

10.00-11.00 — 7-10 хар.

14.00-15.00 — 7-10 хар.

15.00-16.00 — 10-12 хар.

16.00-17.00 — 13 хардан өрү.

18.00-19.00 — школа четпээн назылыг 5-6 хар.

Неделяда 3 катап болур, хүннери: вторник, четверг, суббота, аңаа немей чиигелде — улуг-хүн санында халас эштер.

Тренер-башкы: Донгак Сайын-Белек Алдын-оолович.

Бодунга ап алыры-биле:

1. Эмчи справказы (дерматолог, я/гист, педиатр).

2. Сугга эштер хеп, бөрт, карак шили, баняга ажыглаар херекселдер.

Харылзажыр телефону: 2-16-16.

УАЗ автомашинага артык кезектерни садь база ЧАГЫДЫП ап болур

**Чагыдар болза (УАЗ, ВАЗ, ГАЗ) өртээ
Новосибирск хоорайны болур.
10 хууга чедир чиигелделиг**

Өнчү хевиринден хамаарылга чокка (бюджет — 44-ФХ-ның 93 чүүлүнүн 1 кезээнин 4 пунктузун езугаар) организацияларны болгаш албан черлерин таарымчалыг керээ езугаар кады ажылдажылгаже чалап тур бис.

Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 115 (тел. 8-913-358-08-88).

Чагыдылгаже кыйгырыг!

ХҮНДҮЛҮГ АДА-ИЕЛЕР, КЫРГАН-АВА, КЫРГАН-АЧАЛАР, АКЫ-УГБАЛАР, БАШКЫЛ

Өзүп олар салгалывыс — бичии чаштарның төрзөн ды-эгээртинмес байлактарының суртаалчызы, сагыш-сетки бодалдарының сүмелекчизи, уран чогаалдың кокпазын-тайгы исти изеп бээр деткички, ынаныштыг шынчы өн-«Сылдысчыгаш».

Уруглар боттарыга эң-не чоок хамаарылгалыг «Сылдыжын» доктаамал номчуп чоруур болза, төрзөн тыва дылы тыва чонунуң чаагай чаңчылдары, культуразы-биле кетудуш чоруур.

Ынчангаш силер бүгүдени республикада дың чаңгыс у-солуну «Сылдысчыгаштын» 2018 чылда чагыдылгасынга д-чеден көргүзүп, уругларыңарга, уйнуктарыңарга, дуңмалары өөреникчилериңерге солунну чагыдып бээринче кыйгыр-бис, хүндүлүг номчукчу!

«СЫЛДЫСЧЫГАШ» СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫНЫ ӨРТЭЭ:

Почта таварыштыр:

Бүдүн чылда — 904 рубль 98 көпеек.

Чартык чылда — 452 рубль 46 көпеек.

Кварталда — 226 рубль 23 көпеек.

1 айда — 75 рубль 41 көпеек.

**Редакциядан боттары кээп алыр кылдыр
чагыдар болза:**

Бүдүн чылда — 416 рубль 00 көпеек.

Чартык чылда — 208 рубль 00 көпеек.

Кварталда — 104 рубль 00 көпеек.

1 айда — 32 рубль 00 көпеек.

«Сылдысчыгаш» солуннун редколлегия

Чагыдылга 2018 эгелээн

«ШЫН» — ТӨӨГҮЛҮТ СОЛУН

«Шын» солуннун 2018 чылдың чагыдылгазы Тываның бүгү почта салбыр-ларында бо хүннерде чоруп турар. Ынчангаш «Шынны» үезинде чагыдып алырынче республиканың ырак-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту, бижикчилеривисти, номчукчуларывысты кыйгырдывыс!

«ШЫН» СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫНЫҢ ӨРТЭЭ

Почта таварыштыр хуу кижилерге:

Чартык чылда — 1001 рубль 64 көпеек.

Кварталда — 500 рубль 82 көпеек.

1 айда — 166 рубль 94 көпеек.

Почта таварыштыр организацияларга:

Чартык чылда — 1061 рубль 64 көпеек.

Кварталда — 530 рубль 82 көпеек.

1 айда — 176 рубль 94 көпеек.

РЕДАКЦИЯДАН БОТТАРЫ КЭЭП АЛЫР КЫЛДЫР ЧАГЫДАР БОЛЗА

хуу кижилерге:

Чартык чылда — 576 рубль 00 көпеек.

Кварталда — 288 рубль 00 көпеек.

1 айда — 96 рубль 00 көпеек.

организацияларга:

Чартык чылда — 720 рубль 00 көпеек.

Кварталда — 360 рубль 00 көпеек.

1 айда — 120 рубль 00 көпеек.

**Хүндүлүг чонувус! «Шын» солунну үезинде
чагыдып номчуңар!**

солуннун сайты: //shyn.ru

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 11805 экз. Үндүрүлгениң тиражы: 3

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. Шююн — 2-01-35
Кол редакторнун оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар
(Д.С. Монгуш) — 2-17-91.
Секретарь В.М. Чактар — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.Б. Оюн, Н.К.Санчай-оол,
А.А. Лагзы) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван).
Экономика, улутпур болгаш көдээ ажыл-агый (редактору А.Н. Соян).
Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эрзеп, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94.
Култура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору Э.Н. Кол).
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак).
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак.
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Маныч.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр. счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл.

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
Федералдыг албанның Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солунну
2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккөн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-
00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлан.
(Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарны
торларының бодалдары редакцияның туру-
дүүлешин барып болур. Айтылган саннары
өске-даа фактылары, дыңнадыгы дээр а-
боттары харылаар.

Чагыдылга индекс хуу кижилерге — 11530,
организацияларга — 31730.
Солун неделяда үш катап үнер.
Хемчээли 3 ларпаар ама.
Номерни парлаггаже дужааганы
график езугаар — 21.00 херек кырында — 18.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче д-р